

Romana Łapa

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Relacje modalne we współczesnych aktach normatywnych

Przedstawione uwagi dotyczą współczesnych ustaw prawnych. Analizie poddano ustawę zasadniczą – *Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej* z 1997 roku. Badaniem objęto również ustawy opublikowane w postaci kodeksów: *Kodeks drogowy*¹, *Kodeks postępowania administracyjnego*² i *Kodeks pracy*³, a także zbiór przepisów *Prawo zamówień publicznych*⁴.

Rozważania koncentrują się wokół relacji modalnych, tworzących sytuacje prawne, które powstają dla różnych podmiotów ze względu na określone normy prawne⁵. Informacje o sytuacjach prawnych są podane w przepisach prawnych, z których na podstawie reguł (dyrektyw) interpretacyjnych odtwarza się w procesie wykładni normy prawne. Normy prawne to wypowiedzi dyrektywne, wskazujące różnym podmiotom, w jaki sposób należy działać w określonych okolicznościach⁶.

W związku z opisem sytuacji prawnych na gruncie prawa charakteryzowana jest kategoria modalności. Przez „modalność prawną” rozumie się kwalifikację prawną pewnych zachowań jakichś podmiotów ze względu na określoną

¹ Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 roku – *Prawo o ruchu drogowym*; stan prawny na 1 stycznia 2005 roku.

² Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 roku – *Kodeks postępowania administracyjnego*, stan prawny na 9 maja 2006 roku.

³ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku – *Kodeks pracy*; stan prawny na 1 stycznia 2007 roku.

⁴ *Prawo zamówień publicznych* z dnia 29 stycznia 2004 roku; stan prawny na czerwiec 2006 roku.

⁵ Zob. S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia z prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005, s. 163.

⁶ Zob. m.in. Z. Zieliński, Z. Ziemiński, *Dyrektywy i sposób ich wypowiedzania*, Warszawa 1992, s. 20.

normę bądź też spójny wewnętrznie system norm prawnych⁷. W jej obrębie są wydzielane modalności podstawowe i modalności pochodne. „Modalności podstawowe” to kwalifikacje zachowania, które jest odnoszone do adresata normy jako nakazane, zakazane, dozwolone, fakultatywne, indyferentne lub będące przedmiotem czyjegoś obowiązku. „Modalności pochodne” ujmują się jako kwalifikacje zachowań, stanowiących m.in. przedmiot uprawnienia, kompetencji, wolności prawnie chronionej, z pozycji innej osoby niż adresat normy⁸.

„Przepis prawny”, definiowany jako jednostka redakcyjna tekstu prawnego, zdanie w sensie gramatycznym, które zazwyczaj wyróżnia się graficznie jakąś nazwą indywidualizującą (złożoną z cyfr lub wyrazów i cyfr)⁹, zawiera leksykalne wykładniki modalności, decydujące o formie przekazywania norm postępowania¹⁰ i – co w tym miejscu szczególnie istotne – służące bliższej charakterystyce określonej sytuacji prawnej.

Leksykalne wykładniki modalne w ustawach prawnych to tzw. podstawowe jednostki modalne o funkcji zdaniotwórczej: czasowniki i predykatywy. Najwyższą frekwencją odznaczają się *móc* i *powinien*. Wśród wykładników spotykanych rzadziej są m.in.: *mieć prawo*, *być obowiązany*, *być uprawnionym*. Status wyszczególnionych wyrażen w materiale prawnym jest inny aniżeli w polszczyźnie ogólnej: współtworzą one aparaturę pojęciową prawoznawstwa. Funkcjonują jako terminy o szczególnej wieloznaczności¹¹. Systemową wieloznaczność wykładników modalnych eliminuje kontekst, który w porównaniu z ich analizami semantycznymi w tekstach odmian polszczyzny ogólnej¹² jest

⁷ Zob. np. S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 100.

⁸ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, op.cit., s. 100–121; Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2011, s. 127–128 (por. S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia...*, s. 163–170).

⁹ Zob. S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia...*, s. 64.

¹⁰ Z. Ziemiński, M. Zieliński, *Dyrektywy i sposób...*, s. 79–88.

¹¹ W tej sprawie zob. m.in. S. Wronkowska, *Analiza pojęcia prawa podmiotowego*, Poznań 1973, s. 8–9 (zob. też M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, wyd. 4 uzup., Warszawa 2008, s. 166–175).

¹² Analiza struktury semantycznej czasowników modalnych polega na eksplikacji zdań przez nie konstytuowanych. W najbliższym otoczeniu językowym znaczenie modalne – epistemiczne, deontyczne i aletyczne – powstaje stopniowo, w wyniku interferencji znaczeń wyrażen przybywających w linearnym ciągu. Jeśli **kontekst zdaniowy** nie wystarcza, by należycie odczytać typ komunikowanego znaczenia modalnego, to poszerza się jego granice. Bada się wtedy sensy niesione przez zdania sąsiadujące ze zdaniem z jednostką modalną, usytuowane względem niego w antepozycji lub postpozycji. Wówczas gdy przedmiotem opisu są jednostki modalne w wypowiedziach hipotetycznych, impresywnych i pytajnych, konieczne jest uwzględnienie **kontekstu pragmatycznego**, który wraz z tekstem tworzą: nadawca, odbiorca i cała denotowana rzeczywistość (R. Łapa, *Predykatywne wyrażenia modalne z bezokolicznikiem we współczesnej polskiej prasie*, Poznań 2003).

bardzo rozległy. Wymaga bowiem uwzględnienia trzech płaszczyzn: językowej, systemowej i społeczno-politycznej¹³.

Podjęte badania mają wymiar składniowo-semantyczny. Prymarną jednostkę oglądu stanowi w nich artykułowana część ustaw – przepisy prawne. Zasadniczym celem rozważań jest prześledzenie charakteru wyinterpretowanych z przepisów sytuacji prawnych¹⁴. Chodzi przede wszystkim o określenie modalnego wymiaru zależności, które tworzą wskazane sytuacje, a także o dokładniejszy opis powiązanych tymi zależnościami uczestników akcji.

Z dotychczasowych badań językoznawczych¹⁵ wynika, że w konteksty z leksykalnymi wykładnikami modalności wpisane są: określone zdarzenie, tworzące to zdarzenie aktanty i łączące je relacje. Podane elementy to inaczej komponenty semantyczne (semy), które konstytuują znaczenia wyrażen modalnych. Znaczenia te wyróżniają się swoistą strukturą: poszczególne komponenty są względem siebie odpowiednio uporządkowane i zhierarchizowane¹⁶.

Jeśli sięgniemy do kontekstów z modalnością deontyczną, wyekscerpowanych z prasy, to zauważymy jeszcze jedną, równie ważną cechę. Otóż komunikowane w nich zdarzenia są zawsze sumą poczynań różnych aktantów, przy czym ostatecznie o modalnym charakterze całego zdarzenia przesądza jeden aktant – [sprawca modalności]. Zasadnicza zależność, w jakiej pozostają uczestnicy akcji, ma w tym wypadku charakter niezwrrotny. Poniżej został przytoczony materiał, w którym nieujawniony [sprawca modalności] z określonych względów **nakazuje** innemu uczestnikowi akcji, tzw. [odbiorcy akcji bezokolicznika], realizację ujętego bezokolicznikiem działania:

Napieralski *będzie musiał odejść* także, gdy jego wynik wyborczy będzie gorszy niż średni wynik SLD. (W, 19–25 IX 2011, s. 47)

¹³ Zob. m.in. J. Wróblewski, *Teoria wykładni prawa ludowego*, Warszawa 1959, s. 211–399; autor, rozważając charakter kontekstu niezbędnego do wyinterpretowania norm z przepisów prawnych, wydziela: 1) dyrektywy interpretacyjne związane z kontekstem językowym; 2) dyrektywy interpretacyjne dotyczące kontekstu systemowego; 3) dyrektywy interpretacyjne odnoszące się do kontekstu społeczno-politycznego (zob. też M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 151–175; S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia...*, s. 76–91; Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, s. 229–254).

¹⁴ W sprawie typu sytuacji prawnych, wyinterpretowanych z badanego materiału, konsultowałam się z dr hab. Marzeną Kordelą, adiunktem z Katedry Teorii i Filozofii Prawa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, której składam podziękowanie za wspólne rozmowy i okazaną życzliwość.

¹⁵ Zob. m.in. E. Jędrzejko, *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*, Wrocław 1987; D. Rytel, *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*, Wrocław 1982; R. Łapa, *Przydatkowe wyrażenia...*, passim.

¹⁶ Na odpowiednie uporządkowanie i zhierarchizowanie komponentów semantycznych wskazują w swoich pracach Ewa Jędrzejko i Romana Łapa.

Malcom ze skłonnością do tycia *należy* zaś *wyznaczyć* stałe pory posiłków i pilnować, by nie podjadały. (DR, XI 2011, s. 62)

W kolejnych przykładach [sprawca modalności] **zakazuje** określönemu uczestnikowi akcji podjąć czynność przywołaną bezokolicznikiem. W pierwszym kontekście [sprawca modalności] ujawnia się na powierzchni (*kardynał Stanisław Dziwisz*), w drugim nie jest wyrażony:

Nie możemy milczeć, gdy promuje się w publicznych mediach osoby, które znak krzyża włączyły w satanistyczne widowiska – oświadczył kardynał Stanisław Dziwisz. (W, 19–25 IX 2011, s. 17)

Dzieciaki lubią czasem coś pogryzać. Jednak *nie powinny* to być chipsy ziemniaczane, które mają dużo kalorii, a bardzo mało witamin i minerałów, potrzebnych dla prawidłowego rozwoju. (DR, XI 2011, s. 62)

Tymczasem specyfika ustaw jest inna. Zwracają w nich uwagę liczne struktury zdaniowe, w których na opisywaną sytuację prawną składa się kilka relacji, zazwyczaj o różnym kierunku oddziaływania, przy czym – co jest tutaj szczególnie znaczące – każda z nich daje się bliżej określić modalnie¹⁷.

Analizowane przykłady, zdając sprawę z relacji wiążących podmioty przestrzeni administracyjno-prawnej, odzwierciedlają ponadto prawidłowość tej przestrzeni. Polega ona na przyporządkowaniu praw nie tylko podmiotom wyróżniającym się nadrzędnym statusem (instytucje, osoby pełniące ważne funkcje państwowe, społeczne czy zawodowe), lecz także pozostałym członkom wspólnoty, zajmującym niższą pozycję w określonej hierarchii. Podobnie rzecz wygląda z obowiązkami: mają je podmioty zarówno niższe rangą, jak i o statusie nadrzędnym. Dla przejrzystości wywodu, prowadzonego pod kątem składniowo-semantycznym, w dalszej części rozważań zarzucam określenie „podmiot przestrzeni administracyjno-prawnej”. Jak wyżej operuję pojęciami składni semantycznej: aktant, partycypant, uczestnik akcji. By wypuklić podmiot w pozycji nadrzędnej, wprowadzam określenie

¹⁷ W sprawie złożonych sytuacji prawnych zob. prace teoretyków prawa (m.in. S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia...*, s. 168). Na gruncie polskiego językoznawstwa współtworzące jedną sytuację prawną różne zależności modalne charakteryzuje Maria T. Liziowa (*Czyn i osoba w akcie normatywnym, czyli co znaczy zwrot ma prawo w Konstytucji III Rzeczypospolitej*, „Investigationes Linguisticae” 2009, nr 17, s. 141–151; tekst dostępny także w internecie: http://www.staff.amu.edu.pl/~inveling/pdf/Liziowa_17.pdf, dostęp: 20 kwietnia 2014).

‘dominujący’. Mówiąc o podmiocie w pozycji podrzędnej, używam określenia ‘podporządkowany’¹⁸.

Zarysowana wcześniej właściwość, związana ze złożonością sytuacji prawnych, ujawnia się w rozmaitych przepisach, które są konstytuowane przez różne wyrażenia modalne. Jedno z nich to *być obowiązany*:

Art. 94². [Informacje o możliwości zatrudnienia]

Pracodawca jest obowiązany informować pracowników w sposób przyjęty u danego pracodawcy o możliwości zatrudnienia w pełnym lub niepełnym wymiarze czasu pracy, a pracowników zatrudnionych na czas określony – o wolnych miejscach pracy. (KP, s. 62)

Na powierzchni uobecnia się **obowiązek** – zależność ukierunkowana na ujętego podmiotem aktanta ‘dominujący’. Druga zależność, wyraźnie sprzężona z pierwszą, aczkolwiek wprost nienazwana, to **prawo do czegoś**, w badanym przykładzie prawo do informacji. Jest ona przypisana wpisanemu w formę biernika partycypantowi ‘podporządkowany’.

Dwie wskazane relacje uwidaczniają się też w następnym kontekście. Różnice obejmują poziom wyrażania:

Art. 151¹². [Prawo do wolnej niedzieli]

Pracownik pracujący w niedziele powinien korzystać co najmniej raz na 4 tygodnie z niedzieli wolnej od pracy. Nie dotyczy to pracownika zatrudnionego w systemie czasu pracy, o którym mowa w art. 144. (KP, s. 82)

Na powierzchni występuje predykatyw *powinien*. Za jego sprawą uwypukla się **obowiązek** nałożony na niesformalizowanego w przepisie aktanta ‘dominujący’. W pozycji podmiotu sygnalizowany jest ‘podporządkowany’, który **ma prawo do czegoś**. Chodzi o korzystanie z niedzieli wolnej od pracy.

¹⁸ ‘Dominujący’ i ‘podporządkowany’ to określenia dwóch ról semantycznych, które są najbardziej charakterystyczne dla badanych ustaw. Podane role opisałam w następujących artykułach: *Relacja ‘dominujący’ – ‘podporządkowany’ we współczesnych tekstach prawnych*, w: *Kształtowanie się wzorów i wzorców językowych*, red. A. Piotrowicz, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2009, s. 247–254; *‘Dominujący’ i ‘podporządkowany’ w „Kodeksie prawa kanonicznego”*, w: *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym)*, red. ks. P. Borkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka, Poznań 2009, s. 337–345; *‘Podporządkowany’ w „Kodeksie prawa karnego”*, „Kwartalnik Językoznawczy” 2010/1 (1), s. 1–15 (artykuł dostępny w internecie: <http://www.kwartjcz.amu.edu.pl>, dostęp: 22 kwietnia 2014).

Jeśli w strukturze zdaniowej pojawia się konstrukcja werbalna z wyrażeniem *mieć prawo*, z dwóch zależności akcentowane jest **prawo do czegoś**. **Obowiązek** podlega implikacji. Sięgnijmy do przykładów:

Art. 134. [Prawo do przerwy]

Jeżeli dobowy wymiar czasu pracy pracownika wynosi co najmniej 6 godzin, *pracownik ma prawo do przerwy* w pracy trwającej co najmniej 15 minut, wliczanej do czasu pracy. (KP, s. 73)

Art. 70. [Odwołanie ze stanowiska]

§ 1. Pracownik zatrudniony na podstawie powołania może być w każdym czasie niezwłocznie lub w określonym terminie – odwołany ze stanowiska przez organ, który go powołał. [...]

§ 2. Odwołanie jest równoznaczne z wypowiedzeniem umowy o pracę. W okresie wypowiedzenia *pracownik ma prawo do wynagrodzenia* w wysokości przysługującej przed odwołaniem. (KP, s. 51)

Prawo do przerwy to przywilej przejawiającego się w podmiocie partycypanta ‘podporządkowany’. Relacja **obowiązek** dotyczy ‘dominującego’, który jest nieujawniony w zdaniu z *mieć prawo*, lecz znany z wcześniejszego kontekstu (organ, który powołał pracownika).

Jeśli ‘dominujący’ pokazuje się w zdaniu z *mieć prawo*, to na niższym poziomie składniowym za pośrednictwem wyrażen przyimkowych (zazwyczaj jest nimi przywoływany metonimicznie). Jedno z takich wyrażen to *ze strony + D*:

Art. 36. Prawo do opieki konsularnej

Podczas pobytu za granicą *obywatel polski ma prawo do opieki ze strony Rzeczypospolitej Polskiej*. (KRP, s. 21)

Inny wykładnik aktanta ‘dominujący’ stanowi *przez + B*:

Art. 45. Prawo do sądu i zasada jawności postępowania sądowego

1. *Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez uzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd*. (KRP, s. 24)

Art. 32. Zasada równości obywateli wobec prawa i równości w prawie

1. *Wszyscy wobec prawa są równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne*. (KRP, s. 20)

Ostatni przepis jest o tyle różny od omówionych, że sygnalizowana w nim sytuacja prawna stanowi wypadkową z jednej strony **obowiązku**, z drugiej zaś przypisanej aktantowi w podmiocie **wolności prawnie chronionej**¹⁹.

Dwie relacje modalne: **obowiązek i prawo do czegoś**, współwystępują też w zdaniu realizującym schemat: *komuś przysługuje prawo do czegoś*. ‘Podporządkowany’ przejawia się wówczas w formie celownika, ‘dominujący’ jest ukryty:

Art. 152. [Prawo do urlopu]

§ 1. *Pracownikowi przysługuje prawo do corocznego, nieprzerwanego, płatnego urlopu wypoczynkowego, zwanego dalej „urlopem”.* (KP, 82)

Przepisy z wyrażeniem *móc* albo *mieć prawo* częstokroć mówią o **kompetencji**, czyli sytuacji prawnej zakładającej podjęcie przez upoważniony podmiot konwencjonalnej czynności, która zobowiązuje z kolei podmiot podległy kompetencji do reakcji na konwencjonalną czynność²⁰:

Art. 94³. [Obowiązek przeciwdziałania mobbingowi]

§ 3. *Pracownik, u którego mobbing wywołał rozstrój zdrowia, może dochodzić od pracodawcy odpowiedniej sumy tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.*

§ 4. *Pracownik, który wskutek mobbingu rozwiązał umowę o pracę, ma prawo dochodzić od pracodawcy odszkodowania w wysokości nie niższej niż minimalne wynagrodzenie za pracę, ustalane na podstawie odrębnych przepisów.* (KP, s. 62)

Dwa zdania, tworzące odrębne paragrafy prawne, informują o **kompetencji** ujętego podmiotem aktanta do podjęcia akcji, którą przywołuje się za pośrednictwem bezokolicznika. Są to przykłady o tyle szczególne, że jednocześnie sygnalizują **prawo** aktanta **do żądania** od drugiego uczestnika akcji **określonego świadczenia** (odpowiedniej kwoty jako zadośćuczynienia pieniężnego). Drugi uczestnik akcji, mianowicie ‘dominujący’ ujęty wyrażeniem *od + D* (*od pracodawcy*), **ma obowiązek realizacji świadczenia** na rzecz partycypana w podmiocie.

Inny podział ról charakterystyczny dla przestrzeni administracyjno-prawnej – wspomniano o tym wcześniej – polega na tym, że uprzywilejowanym uczestnikiem akcji jest ‘dominujący’, który realizuje swoje prawa, z kolei ‘podporządkowany’ jawi się jako ten, na którym ciąży zobowiązania. W związku ze

¹⁹ S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia...*, s. 166–167.

²⁰ *Ibidem*, s. 167.

zmianą ról inaczej przedstawia się formalizacja dwóch aktantów: ‘dominujący’ najczęściej pokazuje się w pozycji podmiotu, ‘podporządkowany’, strukturalizowany nieobligatoryjnie, może być przywołany składnikiem grupy werbalnej.

Z zarysowaną sytuacją mamy do czynienia w licznych przykładach z wyrażeniem *móc*, mówiących o korelacji **kompetencji i obowiązku**. Warto dodatkowo zaznaczyć, że w wypadku dwóch pierwszych przepisów kompetencja nie zakłada obowiązku jej wykonania przez aktanta w podmiocie:

Art. 232. [Przekazanie skargi do załatwienia organowi niższego stopnia]

§ 1. *Organ właściwy do rozpatrzenia skargi może ją przekazać do załatwienia organowi niższego stopnia, o ile skarga nie zawiera zarzutów dotyczących działalności tego organu.* (KPA, s. 52)

Art. 164. [Uprawnienia zamawiającego]

1. *Prezes Urzędu może żądać od kierownika zamawiającego niezwłocznego przekazania kopii dokumentów związanych z postępowaniem o udzielenie zamówienia potwierdzonych za zgodność z oryginałem przez kierownika zamawiającego.* (PZP, s. 110)

Art. 95. [Czynności podejmowane na rozprawie]

§ 2. *Kierujący rozprawą może uchylić zadawane świadkom, biegłym i stronom pytania, jeżeli nie mają one istotnego znaczenia dla strony.* (KPA, s. 35)

Rozważaną sytuację prawną, opartą na wskazanym wyżej podziale ról, widać również w przepisie, w którym konstrukcję werbalną współtworzy imiesłów bierny. Różnica dotyczy powierzchniowej realizacji dwóch uczestników akcji: w podmiocie pojawia się ‘podporządkowany’, ‘dominujący’ jest sygnalizowany na niższym poziomie składniowym za pośrednictwem wyrażenia przyimkowego *przez + B*:

Art. 70. [Odwołanie ze stanowiska]

§ 1. *Pracownik zatrudniony na podstawie powołania może być w każdym czasie – niezwłocznie lub w określonym terminie – odwołany ze stanowiska przez organ, który go powołał.* (KP, s. 51)

Do przepisów, z których odtwarza się **kompetencję i obowiązek**, należą też zdania z wyrażeniem *być uprawnionym*:

Art. 129. [Zadania i uprawnienia Policji]

2. *Policjant, w związku z wykonywaniem czynności określonych w ust. 1, jest uprawniony do:*

1) *legitymowania uczestnika ruchu i wydawania mu wiążących poleceń* co do sposobu korzystania z drogi lub używania pojazdu;

2) *sprawdzania dokumentów* wymaganych w związku z kierowaniem pojazdem i jego używaniem, zaświadczenia, o którym mowa w art. 95a ust. 1 pkt 2, a także dokumentu stwierdzającego zawarcie umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadacza pojazdu lub stwierdzającego opłacenie składki tego ubezpieczenia [...] (KD, s. 101)

Z zebranych przepisów wyodrębniają się przykłady, w których komunikowaną sytuację prawną tworzą nie tylko **kompetencja** i skorelowany z nią **obowiązek**. Liczba relacji jest zdecydowanie większa. ‘Dominujący’ ma **kompetencję** do wykonania akcji ujętej bezokolicznikiem, ale nie musi z niej skorzystać. Innymi słowy, **nie ma** takiego **obowiązku**. Z kolei ‘podporządkowany’ za sprawą treści wpisanych w rozbudowane wyrażenia przyimkowe *na wniosek + D* i *za zgodą + D* ujawnia się jako ten, który **ma prawo** inicjować działania aktanta przywołanego mianownikiem. Ponadto jest to uczestnik akcji **zobowiązany** do reakcji na konwencjonalną czynność, jeśli ‘dominujący’ ją podejmie:

Art. 142. [Indywidualny rozkład czasu pracy]

Na pisemny wniosek pracownika pracodawca może ustalić indywidualny rozkład jego czasu pracy w ramach systemu czasu pracy, którym pracownik jest objęty. (KP, s. 75)

Art. 71. [Zatrudnienie w czasie wypowiedzenia]

Na wniosek lub za zgodą pracownika pracodawca może zatrudnić go w okresie wypowiedzenia przy innej pracy, odpowiedniej ze względu na jego kwalifikacje zawodowe, a po upływie okresu wypowiedzenia zatrudnić na uzgodnionych przez strony warunkach pracy i płacy. (KP, s. 51)

Zamykając przegląd relacji modalnych, trzeba odnotować, że złożoność sytuacji prawnych jest również znamieną dla przepisów w kształcie zdań oznajmujących z formą osobową czasownika w czasie teraźniejszym:

Art. 204. [Zasada podległości NIK Sejmowi; kompetencje NIK]

1. *Najwyższa Izba Kontroli przedkłada Sejmowi:*

1) analizę wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej,

2) opinię w przedmiocie absolutorium dla Rady Ministrów,

3) informacje o wynikach kontroli, wnioski i wystąpienia, określone w ustawie.

1. *Najwyższa Izba Kontroli przedstawia Sejmowi coroczne sprawozdanie ze swojej działalności.* (KRP, s. 89)

Art. 146. [Kompetencje RM – prowadzenie polityki wewnętrznej i zagranicznej; domniemanie kompetencji RM]

1. *Rada Ministrów prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej.*
2. *Do Rady Ministrów należą sprawy polityki państwa nie zastrzeżone dla innych organów państwowych i samorządu terytorialnego.*
3. *Rada Ministrów kieruje administracją rządową.*

Art. 126. [Funkcje, zadania i kompetencje związane Prezydenta]

1. *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej.*
2. *Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium.*
3. *Prezydent Rzeczypospolitej wykonuje swoje zadania w zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach. (KRP, s. 66–67)*

W przywołanym materiale kumulują się następujące zależności: **obowiązek** i **kompetencja**, które poza jednym przykładem są przypisane partycypantowi w pozycji podmiotu, oraz skorelowany z kompetencją **nakaz**, nałożony na drugiego aktanta, niekoniecznie ujawnionego.

Okazuje się, że złożone sytuacje prawne dają się wyinterpretować z licznych przepisów. Przedstawiony materiał zwraca uwagę z dwóch powodów. Po pierwsze, pokazuje, jakie zależności modalne mogą współtworzyć złożone sytuacje prawne, jacy uczestnicy akcji są nimi objęci, a także na którego z uczestników akcji ukierunkowana jest dana zależność. Po drugie, analizowana złożoność sytuacji prawnych jest znamieną dla rozmaitych wypowiedzeń. Z jednej strony są to zdania konstytuowane przez wyrażenia modalne, z drugiej zaś struktury pozbawione takich funkcyjnych zdaniotwórczych. Z opisu pierwszego typu struktur wynika, że zależnie od rodzaju użytej jednostki modalnej na powierzchni może się uwypuklić jedna zależność, natomiast druga – sprzężona z pierwszą, lecz wprost nienazwana – pozostaje niejako w tle.

Zamykając rozważania, warto pokreślić, że potwierdzają one prawidłowość właściwą dla przestrzeni administracyjno-prawnej. Chodzi o wspólnotę, która jest zhierarchizowana i zorganizowana wedle określonego porządku. Wspólnotę, której członkowie: podmioty osobowe i instytucjonalne, pozostają w różnych, niekiedy bardzo rozbudowanych powiązaniach.

Zastosowane skróty

Teksty prawne

KD – *Kodeks drogowy 2005 z komentarzem do spraw spornych Adama Jasińskiego*, stan prawny na 1 stycznia 2005 r. (Kodeksy Gazety Prawnej).

KRP – *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Przepisy ze skorowidzem i hasłami*, stan prawny na 1 października 2005 r., red. K. Świerk-Bożek, Kraków 2005.

KP – *Kodeks pracy po zmianach. Z komentarzem eksperta 2007*, stan prawny na 1 stycznia 2007 r. (Kodeksy Gazety Prawnej).

KPA – *Kodeks postępowania administracyjnego. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Z komentarzem ekspertów*, stan prawny na 9 maja 2006 r. (Kodeksy Gazety Prawnej).

PZP – *Prawo zamówień publicznych z wprowadzeniem*, stan prawny na czerwiec 2006 r., red. B. Porzecka, Warszawa 2006.

Czasopisma

DR – „Dobre Rady”

W – „Wprost”

Romana Łapa

Modal Relationships in Modern Normative Acts

The author examines the language of the law. She refers to the contemporary acts; the legal regulations are the subject of her description. The author analyses legal cases which have been interpreted on the basis of the regulations. She discusses a modal dimension of the relationships which create legal cases and also makes closer characteristics of the participants of actions who are connected with these relationships. Language exponents of individual relations are presented. In order to emphasise specific character of legal material, the author precedes each description by indicating the peculiarities of modal dependence which are visible in sentences containing the so-called basic modal units. These sentences stem from other than legal modern Polish texts.

KEYWORDS: the language of law, modality, modal relationships, modal verbs and predicates

dr Romana Łapa – Zakład Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego i Onomastyki, Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, specjalizacja: współczesny język polski; zainteresowania naukowe: składnia, semantyka językoznawcza, język współczesnych tekstów prawnych.